

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לקראת יום הכפורים תשס"ח

עבודת יום הכפורים במקדש - כפרה על שרשי חטאינו

פר ושעיר פנימי של יום הכפורים - כנגד חטא העגל

וחטא מכירת יוסף

הנה, שלשה קרבנות מגיעים אל קדש הקדשים ביום הכפורים: דם הפר, דם השעיר והקטורת. הפר והשעיר על מה הם באים? המשנה מסבירה, שהפר והשעיר הנעשים בפנים באים לכפר על טומאת מקדש וקדשיו (שבועות ב, א-ב). ובכל זאת, בפנימיות הענין, נראה שישנו גם ענין נוסף שפר ושעיר של יום הכפורים באים לכפר עליו. אנו אומרים בתפלת יום הכפורים: "כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישורון". מהו כפל הלשון הזה, "סלחן לישראל" ו"מחלן לשבטי ישורון"? הסביר הגרי"ח זוננפלד זצ"ל, (ואולי גם חכמים אחרים), שב"סלחן לישראל" הכוונה היא לחטא העגל, שישראל אמרו עליו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל" (שמות לב, ד), וכאילו אומרים אנו: כי אתה סלחן לאותו חטא שאמרנו בו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל", וב"מחלן לשבטי ישורון" הכוונה היא לחטא השבטים, שחטאו במכירת יוסף. מה מיוחד בשני החטאים האלו? - המיוחד בהם הוא, שחטא העגל, העבירה הראשונה שישראל חטאו בה לאחר מתן תורה, הוא שורש כל העברות שבין אדם למקום בישראל. והחטא הקדום של מכירת יוסף, הוא שורש כל העברות שבין אדם לחבריו בישראל. כשאנו באים לכפר את עוונותינו ביום הכפורים, אנו מתפללים אפוא לכפרה גם על שני החטאים הנושנים האלו, שהם השורש לכל שאר החטאים שלנו.

על פי זה יתכן לומר, שגם פר ושעיר של יום הכפורים מכוונים כנגד שני החטאים הללו. הפר כנגד חטא העגל, והשעיר כנגד מכירת יוסף, שנאמר בה: "וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הקִּתְנֹת בדם" (בראשית לו, לא). זהו אולי גם הטעם לכך, שפר של יום הכפורים בא מנכסי הכהן הגדול (יומא נא, ב) ואילו השעיר בא ממחצית השקל שנגבה מכל ישראל (שקלים פ"ד מ"ב). כי את העגל עשה אהרן הכהן שהיה הכהן הגדול (שמות לב, א-ה), ועל כן הכהן הגדול העומד תחתיו לדורות הוא זה שצריך להביא את הפר מכספו, ואילו במכירת יוסף נכשלו כלל השבטים, ועל כן השעיר שבא לכפר עליה בא מנכסי כלל ישראל.

נתבונן אפוא בשני ענינים אלו, בחטא העגל ובחטא מכירת יוסף, ונראה אלו לקחים שנוגעים לנו נוכל ללמוד מהם לענין עבודת התשובה שלנו ביום הכפורים.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את השכינה

בענין חטא העגל כבר הסבירו הקדמונים, שאין הדברים כפשוטם, כפי שנראה מן הכתוב. ישראל שאמרו על העגל "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל" אֵשֶׁר הֶעֱלִינָךְ מִמִּצְרָיִם" (שמות לב, ד), לא היו שוטים גמורים לחשוב, שעגל זה שנעשה על ידם היום, הוא זה שהוציא אותם לפני שלשה חודשים ממצרים. אם היו שוטים עד כדי כך, הקב"ה לא היה כועס עליהם. על שוטה יש מקום לרחמים, לא לרוגז. ברור אם כן שלא היו שוטים. הם היו דור דעה, חכמים בעלי

תשובה - לא נפלות ולא רחוקה היא

כשנמצאים לפני היום הגדול, יום הכפורים, יש לדעת שאין לנו עצה להמלט מהדין, אלא על ידי תשובה. אם מישוהו חושב שכולו זכאי ואין לו על מה לעשות תשובה, נזכיר לו את דברי חז"ל, שאפילו אברהם יצחק ויעקב לא היו יכולים לעמוד בדין אם היה הקב"ה מִמְצֵה עִמָּם את מלוא עומק הדין (ערכין יז, א). ואם הם כך, מה נאמר אנחנו?... אין לנו אפוא ברירה, אלא לעשות תשובה.

האחרונים דנו בשאלה, האם תשובה היא מצנת עשה גמורה, או רק בבחינת "עצה טובה" להנצל על ידה מעונש (עי' קרית ספר ריש הלכ' תשובה, מנ"ח מצוה שס"ד, ומשך חכמה פרשת וילך ד"ה ואמר ביום ההוא). יש גם שיטת רבינו יונה, שעל כל פנים ביום הכפורים "מצנת עשה מן התורה להעיר אדם את רוחו לחזור בתשובה... שנאמר: 'מִכָּל חַטֹּאתֵיכֶם לְפָנַי ה' תִּטְהָרוּ'" (שערי תשובה שער ב' אות י"ד). על כל פנים, גם אם תשובה איננה מצנת עשה, הרי זוהי העצה היחידה עבורנו להנצל מעונש - לעשות תשובה.

יש מחלוקת בין רש"י והרמב"ן בפירוש הפסוק שקראנו לאחרונה בפרשת נצבים: "כִּי הִמָּצְנָה ה' אֶת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַנֵּן הַיּוֹם, לֹא נִפְלְאתָ הוּא מִמֶּנִּי וְלֹא רָחַקָה הוּא... פִּי קָרוֹב אֶלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לְעִשְׂתוֹ" (דברים ל, יא-יד). לדעת רש"י "הִמָּצְנָה ה' אֶת" הכוונה היא לכל התורה כולה, ואילו לדעת הרמב"ן הכוונה היא למצנת תשובה. אבל המחלוקת היא רק בפשט הפסוק, ולא למעשה. למעשה - שניהם אמרו דבר אחד. כי מה זו "תשובה"? תשובה משמעה לשוב מדרכי הרעה ולהתחיל לקיים את התורה בשלמותה. מה שקיימתי עד היום - להמשיך לקיים הלאה. ומה שלא קיימתי עד היום - להתחיל לקיים מכאן ולהבא. אם כן, גם לפי הרמב"ן, "הִמָּצְנָה ה' אֶת" (מצנת תשובה) מחייבת בסופו של דבר את קיום כל התורה כולה, וגם לדעתו מוכרחים לומר שכל התורה כולה "לא נִפְלְאתָ הוּא מִמֶּנִּי וְלֹא רָחַקָה הוּא מִמֶּנִּי" (כרש"י), ולא רק התשובה. שכן התשובה מחייבת את קיום כל התורה כולה, ואם התורה היא נפלות ורחוקה, איך אמרה התורה שהתשובה "לא נִפְלְאתָ הוּא מִמֶּנִּי וְלֹא רָחַקָה"? אלא על כרחך כל התורה כולה "לא נִפְלְאתָ הוּא מִמֶּנִּי וְלֹא רָחַקָה", ולא רק מצות התשובה.

אפשר אם כן בקלות להשיג תשובה. כי "לא נִפְלְאתָ הוּא מִמֶּנִּי וְלֹא רָחַקָה". אמנם להגיע אל המדרגות העליונות בסולם מדרגות התשובה - קשה מאד, אבל לִנְרָגוֹת תחתונות של תשובה קל מאד להגיע.

והנה, אם נתבונן על מה צריך לעשות תשובה, הרי אמרנו כבר, שעל כל מה שלא קיימנו מתרי"ג מצוות יש לעשות תשובה ולהתחיל לקיים. ובכל זאת, אולי מותר לנו להתבונן בעבודת יום הכפורים, ולראות בה ענפים ראשיים לעבודת התשובה המוטלת עלינו, וכפי שנבאר.

חטא העגל - נסיון "להכריח" את חכמי התורה

אבל אם רק בענין זה היו ישראל חוטאים בעגל, אפשר עדיין שהקב"ה לא היה מחשיב להם חטא זה לזדון אלא רק לשגגה, לולא שהצטרף לענין הנ"ל דבר נוסף: לפני שמשו רבינו עולה להר סיני, הוא אומר לישראל: "הנה אהרן וְחֹרֵר עִמָּכֶם, מִי בָעַל דְּבָרִים יִגָּשׁ אֶלְהֶם" (שמות כד, יד). אם תהיינה לכם שאלות, גשו וְשַׁאלוּ אֶת אֶהֱרֹן וְחֹרֵר. הם גדולי הדור בהעדרי, והם יפסקו את כל השאלות. ממילא, מה היו ישראל צריכים לעשות כשסברו שמשו מת? היו צריכים לבוא אל אהרן ואל חור, ולשאל אותם: "למדונו רבותינו! משה איננו. מה נעשה עכשיו?" ואז, או שאהרן וחור היו מכריעים מדעת תורה שלהם מה צריך לעשות, אם אהרן יהיה מעתה המנהיג, או חור, או יהושע או מישהו אחר, או שאהרן (שהיה נביא) היה שואל את הקב"ה, והקב"ה היה אומר לו מה לעשות. הקב"ה היה אומר לו מן הסתם את האמת, שמשו עדיין חי ויחזור במהרה, אבל גם אם האמת היתה שמשו לא היה חי, הקב"ה היה כבר מנקה את אהרן מה לעשות במצב החדש שנוצר.

אבל לא כך נהגו בני ישראל. במקום לשאול את אהרן מה לעשות, הם מכתבים לו מה לעשות: "קום עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים!" (שם לב, א) לא כתוב: "יִקְהַל הָעָם אֶל אֶהֱרֹן", אלא: "יִקְהַל הָעָם אֶל אֶהֱרֹן" (שם). כלומר, הם מעליבים את אהרן, ומי שלא וכשחור מתנגד, הם הורגים אותו (רש"י שם, ה). לכן החשיב הקב"ה את בני ישראל כמזידיים בחטא העגל, מפני שבמקום לשאול את חכמי התורה מה לעשות, הם הכתבים לו מה לעשות, ומי שלא הסכים - הרגו אותו. זהו החלק השני של חטא העגל: אי כפיפות לחכמי התורה.

לפני שנים רבות, באחד הסכסוכים שהיו בין הרבנות לבין הממשלה, פנה עיתון "הארץ" לכמה אישים ידועים, והציג לפנייהם את השאלה: "מהו לדעתך תפקידם של הרבנים?" אחד האנשים שהעיתון פנה אליהם, היה אבי מורי ז"ל. אבי ז"ל ענה להם כך: "לא אנו צריכים לומר לרבנים מה תפקידם, אלא הרבנים הם שצריכים לומר לנו מה תפקידנו". כמובן ש"הארץ" לא כל כך אהב את התשובה הזאת, אבל זאת היא האמת. עלינו להכפיף את עצמנו לחכמי התורה, ולא לנסות להכפיפם אלינו, להכתוב להם מה לפסוק ומה לעשות.

בענין זה, חטא העגל נוגע גם לנו. יש מה ללמוד ממנו למעשה עבורנו. זהו חלק מהתשובה שעלינו לעשות ביום הכפורים, וזהו אחד הדברים שפר של יום הכפורים בא לכפר עליו. כל כך הרבה פעמים קורה, שאנשים אומרים: "רב פלוני מחמיר יותר מדי", או "צריך להיות מבית הלל ולא מבית שמאי" וכיוצא בזה. מה פירוש "להיות מבית הלל ולא מבית שמאי"? וכי יש רב שפוסק כבית שמאי?! אין רב כזה! אלא שלפעמים ישנן דעות חלוקות בין חכמי התורה, מה אמרו בית הלל, ולפעמים הלכה כהמחמירים ולא כהמקילים. הרי גם בית הלל לא עשו מהתורה הפקר, ח"ו. גם לפי בית הלל, עוד נותרו כמה דברים שהתורה אסרה!... מה אפשר לעשות...?

כיצד נהגו בית שמאי ובית הלל זה עם זה?

בענין "בית שמאי ובית הלל", ראיתי מי שכתב, שכיון שיש כאלה שאינם סומכים על היתר מכירה בשמיטה ויש כאלה שכן סומכים עליו, יש לנהוג בזה כפי שאומרת המשנה על בית הלל ובית

השגות רוחניות גבוהות, שזכו לדבר עם השכינה ולקבל נבואה במדרגה גבוהה יותר מיחזקאל בן בוזי וכל הנביאים (עי' רש"י שם טו, ב ד"ה זה א-לי). מה חשבו א"כ ישראל כשאמרו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָעֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"? כוונתם היתה, שהעגל הוא רק חפץ שעליו שורה השכינה שהוציאה אותם מארץ מצרים (עי' רמב"ן שם לב, א וכוזרי מאמר א' סי' צ"ז). עד עכשיו היה משה "חפץ" כזה, ועתה כאשר "בא השטן וערבב את העולם והרָאָה דמות חושך ואפלה וערבוביא, לומר ודאי משה מת" (רש"י שמות לב, א), יש למצוא תחליף למשה; משהו אחר שתשרה עליו השכינה כפי ששרתה על משה. לשם כך נבחרה צורת שור, אחת מארבע הפנים שבמרכבה העליונה (יחזקאל א, י). ונבחרו בצורה זו (ולא באחת משאר הצורות שבמרכבה), כי סברו שבמדבר הם תחת השגחת פני שור, כמבואר ברמב"ן (שמות שם). על כל פנים, לא תחליף לקב"ה חפשו בני ישראל, אלא תחליף למשה רבינו, כ"חפץ" ששורה עליו השכינה.

והנה, מחשבה זו כשלעצמה, לעשות מקום גשמי להשראת השכינה, איננה מחשבה פסולה. זוהי הרי המחשבה העומדת ביסוד הענין של המשכן, ובני ישראל כבר ידעו באותה שעה שמשכן כזה עתיד להבנות, שהרי אמרו בשירת הים (ברוך הקודש): "תבאמו ותטעמו בהר נחלתך, מכון לשבתך פעלת ה', מקדש ה', כוננו ידיך" (שמות טו, יז), כלומר: הקדוש ברוך הוא עתיד לבנות לו מקדש שישמש כמקום להשראת השכינה בעולם. אמנם עוד לא הגיעו ל"הר נחלתך", ששם אמור להבנות אותו מקדש, אבל הקדוש ברוך הוא הרי הסכים לעשות מקום זמני להשראת השכינה עוד בטרם הגיעו ל"הר נחלתך", והוא המשכן שבמדבר, ואם כן מה נורא כל כך אם ישראל רוצים לעשות מקום כזה כבר עכשיו? אמנם טעו בבחירת הצורה שעליה ראוי שתשרה השכינה - עשו צורת עגל, והקדוש ברוך הוא אמר לעשות צורת כרובים (בקדש הקדשים) - אבל זה לכאורה אינו ענין חמור כל כך, ואין בו כדי להסביר את הקצף הגדול והנורא שיצא עליהם בגלל חטא זה. מה היא אם כן הטענה הגדולה על ישראל בעשיית העגל?

נראה לעניות דעתי כך: כעסו של הקב"ה לא היה על עצם עשיית העגל. עצם עשיית העגל אינו עוון חמור כל כך, כפי שהסברנו. על מה אפוא היה הכעס הגדול? כנראה שהכעס הגדול היה על מחשבתם של ישראל, שעל ידי שיעשו עגל, יהיה הקדוש ברוך הוא מוכרח להשרות את שכינתו עליו. כל כך היו בטוחים בזה, עד שלא טרחו כלל לברר האם השכינה אכן שורה על העגל שעשו, או לא. הם אינם מצפים לאות שמימית כלשהי, שתודיע להם שהשכינה אכן ירדה לשרות על העגל, נכגון שתודיע עליו אש מן השמים, כפי שהיה א"כ במשכן (ויקרא ט, כד) ובמקדש (דהיי"ב ז, א). והנה, לחשוב שאפשר להכריח את הקדוש ברוך הוא, זהו כבר חטא חמור מאד. הרי מיסודי האמונה הוא, שהקב"ה הוא עילת כל העילות וסיבת כל הסיבות, מעל לכל הכרח, מעל לכל צורה, ומעל לכל דבר. אי אפשר להכריח אותו לכלום. ממילא, אם עושים עגל - או כל דבר אחר - מתוך מחשבה שעל צורה זו יהיה מוכרח הקב"ה להשרות את שכינתו, יש כאן יחוס ונתינת כח עצמי לְדָבָר זולתו ית', שעושים את הקב"ה מוכרח כלפיו ח"ו, וזהו כמובן פגם גדול ביסודות האמונה, שהוא עוון חמור מאד. זהו לענ"ד החומר הגדול שבחטא העגל, שהפכו (בדעתם) את הקדוש ברוך הוא מ"מכריח" ל"מוכרח" ח"ו.

מביא למקדש קרבן ששלח בידו הקיסר, ובדרך הטיל בו מום. רבי זכריה בן אבקולס לא מרשה להקריב את קרבנו של הקיסר (למרות הסכנה הנשקפת לתושבי יהודה, אם ישמע הקיסר שפָּרְבו להקריב את קרבנו) "שמא יאמרו בעלי מומין קרבין לגבי מזבח" (גיטין נו, א). מצד שני, הוא גם לא מוכן שיהרגו את בר קמצא, למרות שהיה לו דין של רודף גמור על כלל ישראל - שמא יאמרו שלא בגלל רדיפתו הרגוהו, אלא מפני שהטיל מום בקדשים, וילמדו מזה בטעות שהמטיל מום בקדשים נהרג. לבסוף הלשין באמת בר קמצא לקיסר, ונסתבב מזה חורבן בית שני. "עֲנִיָּתָנוּתוֹ שֶׁל רַבִּי זְכַרְיָה בֶּן אֲבָקוּלָס הַחֲרִיבָה אֶת בֵּיתָנוּ, וְשִׂרְפָה אֶת הַיְכָלָנוּ וְהַגְלִיתָנוּ מֵאַרְצָנוּ" (שם). הכל נעשה מתוך צדקות, אבל צדקות שאיננה שקולה עד הסוף.

ובכל זאת, יש הבדל בין המקרים: במקרה הראשון - גדליה מעדיף את השלום על פני האמת. ובמקרה השני - רבי זכריה בן אבקולס מעדיף את האמת על פני השלום. אומר אפוא הנביא: מתי יהיו הצומות לששון ולשמחה? אם ידעו לשפוט היטב, עד כמה להשתמש במידת האמת, ועד כמה להשתמש במידת השלום, בלי לסטות מקו האמת והצדק; אז יתבטלו החורבנות שנגרמו ע"י שימוש מוטעה ובלתי מאוזן במידות הללו, ואז יִהְיוּ הצומות לששון ולשמחה ולמועדים טובים.

חטא מכירת יוסף - בגלל אי לימוד זכות

קרבן נוסף שדמו מובא אל קדש הקדשים ביום הכפורים, הוא שעיר החטאת הפנימי. כבר הזכרנו, שקרבן זה מכוון כנגד חטא מכירת יוסף. מה הביא לחטא מכירת יוסף? גם כאן, כמו בחטא העגל, ברור שאין הדברים כפשוטם. אין מדובר בקנאה או בשנאה מהסוג שאנו מכירים. הרי י"ב השבטים היו צדיקים גמורים, ואת שמות כולם נושא הכהן הגדול על לבו ועל כתפיו (שמות כה, יב; ושם, כט), "שיהא רואה הקב"ה השבטים כתובים לפניו, ויזכור צדקתם" (רש"י שם, יב). אם כך, "בְּהִיּוֹת פְּלִים צְדִיקִים גְּמוּרִים... אֵיךְ נִוְעָצוּ לָב יַחְדָּו לְהַרוֹג אֶת אֶחָיהֶם או לְמַכְרוֹ" (ספורנו בראשית לו, יח) מה מביא קדושי עליון כאלו למעשה נורא כל כך?

התשובה היא, שהאחים סברו שיוסף אינו אלא רודף, וכל יצר מחשבות לבו הוא "למצוא עליהם עלילה או להחטיאם, כדי שיקָלְלם אביהם או יענישם הא-ל יתברך, וישאר הוא לבדו בְּרוּךְ מִבְּנֵי, וממילא - "הבא להרגך, השכם להרגו" (שם).

מה הביא את האחים למחשבות חמורות כאלו על יוסף? אמנם יוסף הביא את דיבתם רעה אל אביהם, אך מדוע יש לחשוש בו משום כך במזימה חמורה כל כך? התשובה היא, שהאחים חששו למהדורה נוספת של מה שקרה כבר בשני הדורות הקודמים. גם לאברהם אבינו היו כמה בנים, ורק אחד מהם נבחר לרשת את ארץ הקודש ולהמשיך את מורשתו הרוחנית. ישמעאל ובני קטורה נדחו. דור אחר כך, שוב אותו דבר: משני בניו של יצחק, רק יעקב נבחר לרשת את ארץ ישראל ולהיות ממשיך המורשת הרוחנית, וְעֵשָׂו נִדְחָה. אחי יוסף סבורים א"כ, שיוסף מתכנן גם הוא לעשות כך, לְנַשֵּׁל אֶת אֶחָיו מִן הַיְרוּשָׁה הַרוּחָנִית שֶׁל שְׁלוֹשַׁת הָאֲבוֹת, וליטול אותה לעצמו. הוא לבדו יקבל את כל הירושה הרוחנית של האבות, ויתברך מפי יעקב "וְהָיָה גִבּוֹר לְאַחֶיךָ", כפי שהתברך יעקב מפי יצחק, והאחים במקרה הטוב יהיו כפופים לו כעבדים (כפי שנראה היה מן החלומות שפָּפַר להם), ובמקרה הפחות טוב - יורחקו לגמרי מארץ ישראל וְיִשְׁלַחוּ לְאַרְץ רְחוֹקָה, כפי שעשה אברהם לבני קטורה (בראשית כה, ו. ויע"ר רש"י

שמאי, "אף על פי שאלו אוסרים ואלו מתירין, אלו פוסלין ואלו מכשירין, לא נמנעו בית שמאי מלישא נשים מבית הלל ולא בית הלל מבית שמאי. כל הטהרות והטומאות שהיו אלו מטהרים ואלו מטמאין - לא נמנעו עושיין טהרות אלו על גבי אלו" (יבמות יג, ב). "ללמדך שחֲבִיבָה נְהָעוֹת נוהגים זה בזה, לקיים מה שנאמר הַאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּ" (שם יד, ב). הרי, שגם מי שסובר שאין לסמוך על היתר המכירה, כשהוא בא אל מי שסובר שניתן לסמוך עליו, יש לו לאכול אצלו. כך כתב אותו כותב.

אבל האמת היא, שמי שכתב כך - טעה בדבר משנה. הרי הגמרא מסבירה, שאין כוונת המשנה שמפני השלום עשו בית הלל ובית שמאי דברים שאסור לעשות לפי דעתם, או שנשאו נשים אסורות לפי דעתם, אלא "מודעי להו ופְּרָשִׁי" (שם). כלומר, בית שמאי היו מודיעים לבית הלל, "אשה פלונית אסורה לכם לפי דעתכם", ו"מאכל פלוני טמא לפי דעתכם", וכן היו בית הלל מודיעים לבית שמאי; לכן לא נמנעו מלהיות נושאים נשים זה מזה, כי שמכו זה על זה שאם יש דבר שלפי דעתנו הוא אסור, יודיעו לנו שהוא אסור לנו. נמצא לפי זה, שאדרבא, ממשנה זו רואים שאסור לאכול סתם בלי לברר, אלא צריך לברר אם אין הדבר המוגש לי אסור לפי דעתי. ולכן, אם נזהר אני שלא לסמוך על היתר מכירה, אין לי לאכול אצל מי שלא נזהר בזה, אלא אם כן ידוע לי שמה שנכנס לפי איננו מהיתר המכירה. בן אצל אביו - ראוי שיאכל גם אם אביו סומך על היתר מכירה, וכן חתן אצל חותנו אפשר שראוי לו לנהוג כן. אבל חוץ מזה - על כל אחד לנהוג כדעת רבותיו. לפני ארבע עשרה שנה היה בחור שלמד בשיבה שנהגו בה ע"פ היתר מכירה, והוא שאל את מו"ר הגרש"ז אויערבאך זצ"ל אם מותר לו לאכול בשיבה, והרב אמר לו שלא, כי הרב לא הסכים שינהגו ע"פ היתר מכירה.

אהבת אמת ואהבת שלום - במשקל השכל

בענין הפסוק "וְהֶאֱמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּ", הנה הפסוק הרי מדבר על הצומות: "פֶּה אָמַר ה' צָבֹת-אוֹת: צוֹם הָרְבִיעִי וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הַעֲשָׂרִי יְהִי לְבֵית יְהוָה לְשֹׁן וְלִשׁ מִתְחַה וְלִמְעַדִּים טוֹבִים, וְהֶאֱמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּ" (זכריה ח, יט). [כלומר: הצומות יהפכו למועדים טובים, בתנאי שנאהב את האמת והשלום (רד"ק ומצודות שם)]. מדוע תולה הנביא את הגאולה וביטול הצומות דוקא באהבת האמת והשלום? מה עם שאר תרי"ג מצוות? האם אין הגאולה תלויה גם בהן?

אולי מותר לומר כך: הרי המסירת ישרים מסביר (בפרק כ'), ששני החורבנות נגרמו ע"י חסידות בלתי שקולה. בבית ראשון - גדליה בן אחיקם מחמיר יותר מדי בהלכות לשון הרע, לא מקבל כלל את דברי יוחנן בן קָרְחָ ושרי החיילים שמזהירים אותו שישמעאל בן נתניה רוצה להרגו (ירמיהו מ, טז), [בניגוד לדין שצריך עכ"פ לחוש לדברי לשון הרע (גדה סא, א)], וגורם בכך שישמעאל בן נתניה הורג את גדליה ועוד כמה יהודים, "ונכבית גחלת ישראל הנשארת, וְסָבַב לְהַתֵּם גְּלוּתָן" (ירמיהו הלכ' תעניות פ"ה ה"ב). ובבית שני - בר קמצא

* הטעם שמתקיים כאן "הֶאֱמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּ", יש לפרש, משום שבחנותה כזאת [של איש מבית שמאי שלקח אשה מבית הלל, או להיפך] רוקדים גם תלמידי בית שמאי וגם תלמידי בית הלל, ותלמידי בית שמאי שרים "פְּלָה קְמוֹת שְׁהִיא" (מפני האמת), ותלמידי בית הלל שרים "פְּלָה נָאָה וְחִסּוּדָה" (מפני השלום) (עי' מחלוקת ב"ה וב"ש בזה במסכת כתובות יז, א), ממילא מתקיים כאן "הֶאֱמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְבֹּ"...

לא מספיק דנים זה את זה לכף זכות. לא מספיק מבינים אחד את השני. צריך לדעת לדון לכף זכות. הרי חז"ל אמרו שמי שדן את חברו לכף זכות, גם הקב"ה דן אותו לכף זכות (עי' שבת קכז, ב), ואם כן בימים אלה שאנו זקוקים מאד לכך שה' ידון אותנו לכף זכות ויחתום אותנו לחיים טובים ולגאולה וישועה, יש להשתדל להתחזק בדבר הזה, לדון איש את רעהו לכף זכות, לרצות אחד את טובתו של חברו, ובזכות זה, מידה כנגד מידה, גם הקב"ה ידון אותנו לכף זכות. הנביא זכריה אומר: "וְרָצַת אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶם" (זכריה ז, י). אחר כך אומר זכריה שוב, כמעט באותן מילים: "וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶם" (שם ח, יז). למה חוזר הנביא פעמים על אותו ענין? חשבתי, אולי כוונתו לשני ענינים שונים: האחד - לא לרצות שיקרה לשני דבר רע, וענין שני - לא לחשוב רעות על השני. לא לחשוב שהוא עושה רע, אלא לחשוב שעושה רק טוב. לדון אותו לכף זכות. כדאי להתחזק בנקודה הזאת, לדון זה את זה לכף זכות. בכך ימנעו הרבה מחלוקות, שנאת חנם ולשון הרע וכדו', זהו יסוד גדול בבין אדם לחברו, לדון לכף זכות, ולהביט על השני בעין טובה. "וְאִישׁ אֶת רֵעֵהוּ אֶל תַּחֲשָׁבוּ בְלִבְכֶם".

קטורת של יום הכפורים - לכפר על לשון הרע של יוסף

הצדיק

הקרבת השלישי שנכנס לקדש הקדשים ביום"כ הוא הקטורת. על מה מכפרת קטורת זו? קטורת זו מכפרת גם היא על מכירת יוסף. השעיר מכפר על חטאם של האחים במכירת יוסף, והקטורת מכפרת על חלקו של יוסף בחטא זה. מה היה חטאו של יוסף בפרשה זו? - לשון הרע! "ויבא יוסף את דבתם רעה אלא אביהם" (בראשית לז, ב). כדי לכפר על לשון הרע זה - דרושה הקטורת. הרי הקטורת נקראת "קטורת" לא רק על שם הקיטור שעולה ממנה, אלא גם מלשון קָשָׁר ("קיטרא" - קָשָׁר בארמית), כי תפקידה לקשר בין ישראל לקב"ה, וכן בין ישראל לבין עצמם. הלשון הרע של יוסף גרם פירוד בעם ישראל, והקטורת באה לכפר ולקשר בחזרה את אלו שלשון הרע יצר פירוד ביניהם. הרי כתוב: "ויהי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ, [מתי?]? - בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל" (דברים לג, ה). כששבטי ישראל מאוחדים יחד בלי פירוד, אז "ויהי בִישְׁרוֹן מֶלֶךְ" - השכינה שורה ביניהם, והקב"ה כביכול מתקשר איתם. אבל כשעם ישראל מפורד חלילה, גם השכינה נפרדת מהם. שני הקישורים קשורים אפוא זה בזה, הקישור בין הקב"ה לעם ישראל, ובין בני ישראל לבין עצמם. הקטורת צריכה לעשות את שני הקישורים האלה יחד.

אם נתחזק בכל הענינים שדברנו אליהם, נזכה בע"ה להתקשר אל אבינו שבשמים, שישוב להשרות את שכנינו בינינו בהר ציון אשר אָהַב, שתהיה עבודת בית המקדש, ונזכה לראות עין בעין את הנס שנעשה בעבודת המקדש ביוה"כ, שהשני מלבין, ונזכה לראות כהן גדול יוצא מקדש הקדשים וכל הדברים הנפלאים שראינו, אשרי עין ראתה כל אלה, וודאי יהיו ניסים עוד יותר גדולים בבית שלישי. "גְדוֹל יְהִי הַכּוֹד הַבֵּית הַזֶּה הָאֲתָרוֹן מִן הָרָאשׁוֹן" (חגי ב, ט), לא רק בגובה, אלא גם באיכות, שתהיה עוד יותר אהבה בין הקב"ה לעמו ישראל, ונזכה להחתם כולנו עם כל בית ישראל לחיים טובים ולשלום, אמן.

שם). על כן הם רואים ביוסף רודף מסוכן, "המתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניהם" (ספרינו שם לו, יח).

כמוכב, הדברים לא היו ולא נבראו. יוסף מביא את דיבת אָחִיו אל אָבִיו לא כדי לרדוף אותם, אלא לטובתם. יוסף סבור בטעות, שאָחִיו אוכלים אבר מן החי ועושים עברות נוספות (עי' רש"י שם, ב, ועי' ב'שפתי חכמים' שם שפָּאָר מה היתה טעותו של יוסף), ומספר את הדברים לאביו לא כדי לרדוף את אָחִיו ח"ו, אלא כדי שיעקב פָּאָב, וכנביא, וכאחד מגדולי הדור (יצחק אבינו היה עדיין חי), יוכיחם ויחנכם, ובכך יזכו לחיי עולם הבא.

וכשם שיוסף טעה בהערכת מעשי אָחִיו, כך טועים גם האחים בהערכת מעשיו של יוסף. הם דנים אותו לכף חובה, וסבורים שכוונתו היא לרדוף אותם, וממילא דנים אותו למיתה כדין רודף. אם היו מנסים לדון יותר לכף זכות, היו יכולים להגיע למסקנות הפוכות לגמרי. היו יכולים להגיע למסקנה שיוסף אינו מתכוין לנשל אותם מן הירושה הרוחנית של האבות, אלא להפך, לדאוג לכך שיהיו ראויים לרשת אותה עמו, לכן הוא מספר לאביהם מה שמספר, כדי שאביהם יוכיח אותם ויחזירם למוטב.

מאידך גיסא, גם יוסף, אם היה דן יותר את אחיו לכף זכות, היה יכול גם הוא להגיע למסקנות אחרות. היה צריך לשאול את עצמו: אם עשרה חכמים גדולים החליטו שזה לא אבר מן החי, אולי באמת אני טועה? אולי באמת ההלכה היא כמו שאומרים אָחִי? נכון שאסור לבטל את דעתי בלי רֵאִיָּה מוכחת, אבל לפחות לדון אותם לכף זכות, לשאול את אבא, אולי ראובן שמעון לוי ויהודה ושאר האחים צודקים שאין כאן אבר מן החי? אבא הוא גדול הדור, והוא יכריע. ואם גם אבא מסופק, ניתן לשאול את יצחק אבינו, שגם הוא גדול הדור. לא להחליט שהאחים אוכלים אבר מן החי, ולספר זאת לאבא כדבר ברור ומוחלט.

גם מחטא זה, כמו מחטא העגל, יש מה ללמוד למעשה עבורנו. להשתדל יותר לדון את השני לכף זכות. אמנם הראשונים כתבו, שמי שמוחזק לרשע גמור, אסור לדון אותו לכף זכות (עי' רמב"ם ורבינו יונה בפירושים לאבות פ"א מ"ו), להיפך, יש לדון אותו לכף חובה כמה שאפשר, וא"כ יש עצה נפלאה, מחליטים שפלוני הוא רשע גמור, וממילא אפשר לדון אותו לכף חובה... אבל גם זה אסור. בלי ראיות - אסור להחליט על אדם שהוא רשע גמור. אלה שמסיתים נגד התורה ונגד קיום המצוות, אותם מותר וצריך לדון לכף חובה. אבל את שאר המון בית ישראל, אסור לדון לכף חובה. חז"ל אמרו לנו: "אל תדון את חברך עד שתגיע למקומו" (אבות פ"ב מ"ה). מה פירוש "עד שתגיע למקומו"? אבי מורי ז"ל היה אומר, שלפעמים 'מקומו' הוא כפשוטו ממש - מקום גאוגרפי. אי אפשר לדרוש מאדם שהתחנך בבית ספר של סטלין ברוסיה, שיהיו לו הבנות בתורה כמי שהתחנך בישיבות הקדושות בארץ ישראל. צריך לרדת לסוף דעתו של אדם לפי מקומו ולפי שעתו.

קרה לי פעם, שבאו אלי שני יהודים מתושבי הרובע. האחד טען שחברו אמר לו "אני ארצה את אשתך" (ר"ל), והשני טען להגנתו שאמר זאת בלשון תמיהה ("אני ארצה את אשתך"?!)... האמנתי לשני. הראיה שצדקתי, שכבר עברו מאז עשרות שנים, והאשה ב"ה חיה לאורך ימים טובים, ובעזרת ה' תחיה הלאה. מה קרה שם? פשוט, "אָשָׁר לֹא יִשְׁמְעוּ אִישׁ שֵׁ פֶת רֵעֵהוּ". מדובר באנשים שגדלו בתרבויות שונות, ולכן האחד לא הבין את סגנון הדבור של חברו. מה שאמר זה כתמיהה, הבין זה פְּאִיּוֹם...